

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Landbohistoriske billeder

Akvarelsamlingen på Tune Landboskole

LANDBRUGETS INFORMATIONSKONTOR

Landbohistoriske billeder

Akvarelsamlingen på Tune Landboskole

Tekst af A. O. Rasmussen
Akvarer af Rasmus Christiansen

LANDBRUGETS INFORMATIONSKONTOR

Forord:

Der findes mange skildringer af dansk landbrugs historie og udvikling. Disse er oftest kommet til udtryk gennem afhandlinger, fortællinger og romaner. Skildringer med billedligt udtryk er der desværre færre af.

Men omkring århundredskiftet var der en kunstner som systematisk dyrkede emnet. Hans navn er Rasmus Christiansen. Han har blandt andet malet 43 landbohistoriske akvareller, som har hængt på Tune Landboskole siden 1953.

Disse billeder har som lysbilledserie været meget brugte som undervisningsmateriale på bl.a. landbrugsskoler, samt været aftrykt enkeltvis i mange sammenhænge i forskellige publikationer.

Fra mange sider er der imidlertid også blevet udtrykt ønsker om at kunne få en bog indeholdende en samlet gengivelse og forklaring af disse billeder. Disse ønsker har Tune Landboskole og Landbrugets Informationskontor opfyldt med denne bog.

Bogens tekst er forfattet af forstander A.O. Rasmussen, der som forstander på Tune Landboskole 1946-72 på skolens vegne i 1953 modtog billederne og de historier som knytter sig til dem.

Landbrugets Informationskontor
Marts 1978

Billedernes tilblivelse:

I sommeren 1953 modtog Tune Landboskole en stor og kostbar gave bestående af 43 akvareller med landbohistoriske motiver. Giveren var en af skolens tidligere elever, statskonsulent Søren Sørensen, og billederne var malet af Rasmus Christiansen.

Søren Sørensen var selv med, da billederne blev ophængt i en af skolestuerne, og herunder fortalte han om maleriernes tilblivelse og om hvordan han var kommet i besiddelse af dem.

I korthed gik hans beretning ud på følgende:

Rasmus Christiansen var først i århundredet begyndt at male billeder med landbohistoriske emner. Han fandt en køber af disse malerier i konsul Kaunsøe, der i årene op til ca. 1920 efterhånden aftog denne produktion, der omfattede ialt 25-30 billeder. Ved konsul Kaunsøes død ønskede hans enke at afhænde samlingen, hvilket Rasmus Christiansen naturligvis blev kendt med. Ved en middag på herregården Skovsbo ved Viby Sj., hvor såvel Rasmus Christiansen som Søren Sørensen var tilstede, fortalte førstnævnte derom, idet han sagde: "Nu skal mine landbohistoriske malerier spredes for alle vinde, medmindre De da køber dem." Søren Sørensen svarede hertil, at det måtte han dog tænke nærmere over, men resultatet blev, at han købte samlingen.

Netop på denne tid stod Søren Sørensen overfor en udenlandsrejse af længere varighed, og hans problem var derfor, hvor han kunne anbringe billederne, mens han var væk. Her må indskydes, at Søren Sørensen hverken havde kone eller børn og derfor heller ikke et blivende hjem, der kunne rumme en sådan samling. Imidlertid vidste han, at statskonsulent K. Hansen, Lyngby, der var hans gode ven, på det tidspunkt var ifærd med at indrette og udfylde det nye landsbrugsmuseum i Lyngby. Det faldt da Søren Sørensen ind, at malerierne måske kunne bidrage til at gøre museet mere attraktivt, hvorfor han foreslog K. Hansen, at denne kunne låne samlingen, indtil han vendte tilbage fra sin rejse. K. Hansen var henrykt og de fornødne aftaler blev truffet.

Ved sin hjemkomst gik Søren Sørensen til K. Hansen og bad om at få sine billeder igen. Men det nægtede K. Hansen kategorisk med bemærkningen: ”Det går over mit lig.” Søren Sørensen må have forstået dette, for samlingen fik i hvert fald lov til at blive på landbrugsmuseet.

Rasmus Christiansen har naturligvis fulgt sine maleriers skæbne og har antagelig været tilfreds med deres anbringelse. Men han har også været klar over at Søren Sørensen kunne være interesseret i at have sin egen samling af landbohistoriske billeder. Han gik derfor igang med at male en ny serie, denne gang i akvarel, mens den første var oliemalerier, og det blev i løbet af 1920'erne til de førnævnte 43 stk. Det sidste billede er dateret 1931.

Netop dette år blev Søren Sørensen statskonsulent i London, og han kunne da ophænge samlingen på sit kontor der. Han fortalte, hvordan billederne havde været til daglig glæde for ham, men også til stor nytte som illustration, når han skulle fortælle besøgende om dansk landbrugs udvikling. Søren Sørensen førte billederne med sig hjem i 1940, hvorefter de var opmagasineret indtil 1953, da de kom til Tune Landboskole, endnu præget af opholdet i London med kulsod på bagsiden og med enkelte revnede glas hidrørende fra virkningerne af tyskernes første bombardementer af London.

En del af billederne i de to samlinger har samme motiver. Men der findes oliemalerier, der ikke genfindes i akvarelsamlingen, og der er motiver i akvarellerne, som ikke forekommer blandt oliemalerierne.

Under ophængningen fortalte Søren Sørensen en del småtræk om billederne og om samarbejdet med Rasmus Christiansen og disse bemærkninger er blevet benyttet ved udarbejdelsen af teksten til de enkelte billeder. Men derudover er der grund til at fremhæve nogle gennemgående træk ved malerierne.

Det er ganske åbenbart, at Rasmus Christiansen har gjort omfattende og dybtgående studier, så klæde- og husgeråd og redskaber, bygninger og omgivelser har kunnet blive så rigtige som muligt. Det ses også at han har haft en særlig forkærlighed for hunden, der optræder på flere billeder. Man kan næsten høre den gø i sin iver for at opfylde sine plig-

ter. Ligeledes har han forelsket sig i den særlige stil-
ling et hesteforspand ofte indtager, hvor den ene hest
lægger hovedet ind over halsen på den anden. Der er
også grund til at nævne den hyppighed, hvormed
brændevinsflasken optræder. Det svarer nok ret
nøje til virkeligheden. Man kan måske også deri se,
at bønderne havde trang og også evne til at gøre fest
ud af mange af dagliglivets situationer. Hvor virke-
lighedstro de afbildede dyr er, kan selvsagt ikke
kontrolleres. I visse tilfælde synes de mere velplejede
og velnærede, end vi har grund til at forestille os, at
de i virkeligheden var. Med en vis ret indvendte Sø-
ren Sørensen mod billedet af tiendeudtagning, at
maleren havde anbragt for mange neg på marken.
Der er intet der tyder på, at avlen nogensinde var så
stor. Den kunstneriske frihed har vel motiveret Ras-
mus Christiansen til at tage større hensyn til billedets
komposition end til en formodet virkelighed.

Om seriens sidste billede: Kransenedlægningen ved
Frihedsstøtten på 100-årsdagen for stavnbåndets

løsning fortalte Søren Sørensen følgende: Som sæd-
vanligt var Rasmus Christiansens forarbejde meget
omhyggeligt. Han vidste derfor, hvordan processio-
nen var opbygget. I spidsen gik ministeriet anført af
konseilspræsident J. B. S. Estrup. Men de kumpa-
ner ville Rasmus Christiansen ikke male. De er gået
forbi. Vi ser kun ryggen af de sidste. I stedet blev
landbrugets topfolk placeret centralt i billedet. Ras-
mus Christiansen var 25 år, da den skildrede begi-
venhed fandt sted, og billedet blev malet 43 år
senere. Alligevel måtte han demonstrere sin uvilje
overfor provisorietidens politiske fremgangsmåder,
eller han fandt et sådant misforhold mellem den be-
givenhed, der fejredes, og ministeriets foranstaltning-
er, at han umuligt kunne have disse folk med på sit
billede.

Så vidt vides efterlod hverken Søren Sørensen eller
Rasmus Christiansen sig notater om denne akvarel-
samling, og det har derfor kun været muligt at gen-
give Søren Sørensens mundtlige beretning.

Stenrydning

Da istidens gletschere smeltede væk efterlod de mange jorder mere eller mindre fyldte med sten. De mindste sten blev vel efterhånden samlet op og anvendt som belægning på bopladser og veje. De største måtte man lade ligge, indtil hoveri-systemet gjorde det muligt at rydde dem væk fra herregårdsjorderne. Her blev stenene da ofte sat op i de lange - stedvis endnu bevarede - stengærder.

På bondejorden er stenrydningen sikkert først sket i løbet af 18-hundredtallet, altså da bønderne ved udskiftningen blev fri for fællesdriftens hæmninger.

De tilgængelige hjælpemidler var primitive. Kun håndkraft og hestekraft stod til rådighed.

Bymændene drager ud til forårsarbejdet

De gamle matrikelkort fortæller, at en gårds tilliggende var delt op i mange - op til 30 - 40 parceller. Det var sket for at de enkelte gårde skulle have hver deres del af såvel den gode som den mindre gode jord, og man forstår det retfærdighedsprincip, der lå bag denne fremgangsmåde.

Det medførte imidlertid, at jordstykkerne ofte lå kilet ind i hinanden, og i hvert fald at de blev lange og smalle, ofte kun agerbrede. Det betød at årets arbejder - bearbejdning, såning og høst - nødvendigvis måtte foregå samtidig på alle gårdene.

Deraf fulgte, at landsbyen måtte have et bestemmende og styrende organ, der kunne afgøre, hvornår det var tid for at iværksætte et arbejde. Dette organ var bystævnet, og lederen var oldermænden.

Her ser vi nu indledningen til årets første arbejde: Jordens tilberedning til såning. Den medbragte tromme skulle vel ikke så meget bruges til understregning af den festlige stund, som til markering af begyndelsen og afslutningen af arbejdet.

At det var et tungt og for den enkeltes initiativ stærkt hæmmende system er åbenbart, og det har så givet i en lang periode hindret fremskridt i landbruget. Men det har på den anden side medført, at fællesskabet i landsbylivet blev en fundamental nødvendighed. Man kom hinanden ved - på godt og ondt.

Hjulplov med 6 stude

På mange måder og mange steder har man kunnet måle landbrugets udvikling ved at se på plovens udvikling. Sikkert og vist er det da også, at afløsningen af oldtidens ard med hjulploven var et meget betydeligt landøkonomisk fremskridt. Men det er også sikkert og vist, at den lange årrække - adskillige århundreder -, hvor hjulploven var enerådende og praktisk taget ikke blev ændret, betød en stagnation.

Hjulploven var et tungt redskab. Den krævede stor trækraft, f.eks. som her på billedet, 6 stude. Heste er da naturligvis også blevet brugt. Alene det, at hestebesætningen på en gård ofte var på størrelse med kvægbesætningen fortæller det. Men til hjulploven har de sindige og stærke stude nok alligevel været de bedst egnede.

Hedepløjning med køer

På de magre jorder, der var nemmere at bearbejde, har man kunnet klare sig med en lettere plovtipe og også med et mindre og lettere forspand. Det var her naturligt at man lagde selen på køerne.

Heste og stude var dyre i drift. De kunne kun levere arbejde og ved slagtning, kød. Køerne kunne producere mælk og dermed give bidrag til husholdning og økonomi, foruden arbejde og kød.

Man formåede dog ikke at bryde hedejordens allag med de redskaber og den trækraft, som er vist her på billedet.

Såning med hånd

”Som sæd, så høst” siger et gammelt ord.

Og her tænkes næppe alene på, at en god udsæd er en forudsætning for en høst, men også at selve såningen er betydningsfuld.

De gamle vidste det. Og de vidste også, at de ikke selv og af egne kræfter beherskede spiringens og vækstens under, men måtte påkalde himlens velsignelse for at kunne forvente en god høst. Derfor tegnede de også et kors i sædekurvens korn og bøjede hovedet i stille bøn, før udsåningen begyndte.

Tørveskær i vildmosen

I datidens helt overvejende selvforsynende bondesamfund måtte de mere stille perioder i jordbrugets rytme udnyttes til at skabe vinterforråd.

I tiden mellem såning og høslæt skulle således laves tørv. Enten skar man - som her på billedet - tørven ud af tørvemassen, eller man lavede æltetørv. I begge tilfælde skulle de lægges ud til tørring for senere at sættes op i såkaldte skruer eller i små stakke til fuldstændig tørring. Indkøringen kunne så vente til det tidlige efterårs godtvejrsgode.

Højbjergning

Det er det sidste stadium af høhøsten, der skildres på dette billede, nemlig stakningen.

Forud er gået slåning med le, skårets spredning til tørring og senere sammenrivning til stakning. I begge tilfælde var alle mand af huse, mændene med le og kvinderne med rive og fork.

Således kunne også dette arbejde gives den festlighed, der ligger i, at mange arbejder sammen. Så meget mere som engene ofte lå så langt fra landsbyen, at middagsmaden måtte medbringes, fordi arbejdet så kunne fremmes uden ophold.

Motivet er fra engene omkring Aakjær ved Falling.

Kornhøst

Kornhøsten var - dengang som nu - højdepunktet i årets arbejde. Selvom arbejdet var strengt for både mændene med mejetøjet og opbinderne med krat-ten, så opvejedes det helt af bevidstheden om, at man bogstaveligt talt høstede lønnen for et helt års indsats.

Heller ikke ved den lejlighed gav man sig tid til de lange hvilepauser. Det gode vejr skulle udnyttes til det yderste, så madmor kommer ud med tejen med mad og bimplen med øl.

Det ses på billedet, at det afhøstede korn lægges ind i skåret. Opbinderen skulle da - og det var alle pigers ære - følge med for ikke at sinke den følgende le.

Andre steder brugte man at lægge det afhøstede ud fra skåret. Det var så lettere at samle neget, og om opbinderen ikke kunne følge med, standsede det ikke den følgende mand. Ulempen var, at mejekrogen kunne rive kærner af det stående korn, når leen blev ført ind i skåret.

-RXCHR-

Strygning for kålen

Der var mange skikke og traditioner knyttet til høsten - forskellige fra egn til egn. Den her skildrede kendes fra visse dele af Østjylland.

Når det sidste strå var afhugget og det sidste neg bundet, stillede karlene med leen og pigerne med kratten foran studehusets indgangsdør, og karlene strøg leen, så det gjaldede over gård og by. Skikken bød da, at madmor og husbond skulle komme med æbleskiver og brændevin til høstmandskabet som en tak for et stort og vel udført arbejde.

Skete det ikke blev kålen hugget af, så de blev fri for den evindelige grønkalssuppe, der åbenbart ikke har bekommet alle lige vel.

Det sidste læs køres hjem

Mange steder samlede opmærksomheden sig om hjemkørslen af det sidste læs. Helst skulle hele mandskabet, mænd som kvinder, være med og også det sidste bundne neg af hver kornart.

Det sidst bundne neg skulle også senere, påklædt som en dukke, være med ved høstgildet. Nogle steder fordi neget blev anset for at være bolig for "kornånden". Andre steder, fordi den pige, der havde bundet det, og som altså havde måttet lide den tort at være blevet sidst færdig med arbejdet, skulle danse med det ved høstgildet.

Tærskning af raps

Tærskningen af rapsen skulle helst ske på een dag, og man samlede derfor mandskab fra flere gårde for at det kunne nås. Det var strengt arbejde, så opmuntring, i form af spillemandsmusik, kunne nok være tiltrængt.

Det anvendte redskab var plejlen, som det krævede nogen øvelse at bruge, så at ikke slagvollen skulle ramme tærskeren i hovedet.

Når børnene kom for at se på, var det almindelig spas for karlene at spørge, om de ville lære plejlevisen. Og troskyldige som børn er, svarede de vel ofte med et ja. En af karlene lagde da plejlens to stænger om barnets hals fra siden og klemte derefter sammen indtil barnet skreg - af skræk vel mere end af smerte. Nu havde det lært plejlevisen.

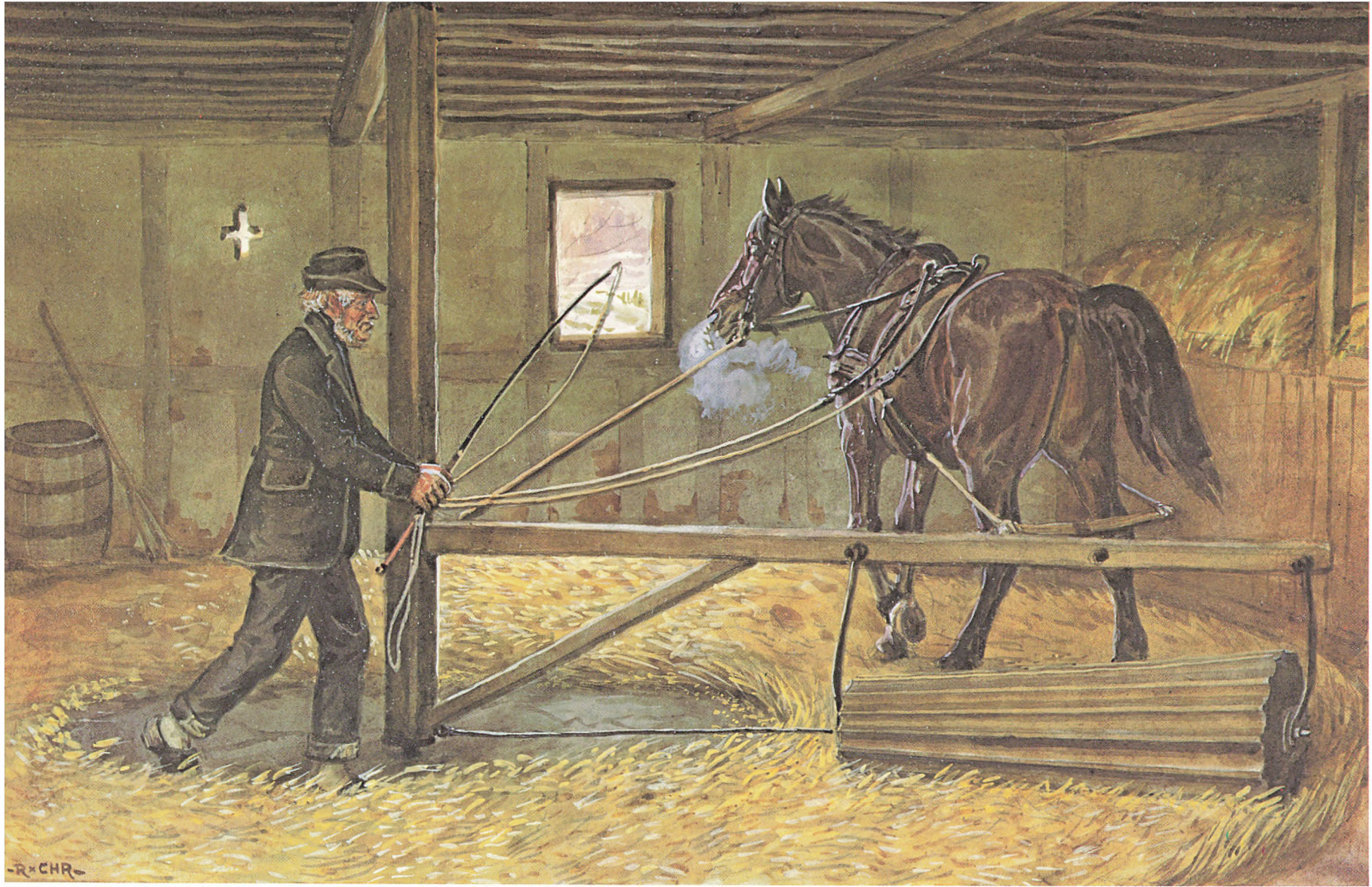
R. CHR.

Tærsketromlen

Der gik lang tid, inden plejlen blev erstattet af et tærskeskeapparat. Det skete vel først ind i 18-hundredtallet, og tærsketromlen blev et mellemtrin til den egentlige tærskemaskine.

Tærsketromlen måtte naturligvis opstilles i loen. Tærskningen foregik på den måde, at negene blev løst op og spredt på logulvet, og tærsketromlen blev så trukket rundt i dette af en hest. Siden blev så halmen rystet op, så kærner og avner blev skilt fra for senere at blive rensset med simsold og ved kastning.

Billedet her er autentisk, idet scenen blev fotograferet i 1907, og det vides, at tromlen blev anvendt endnu nogle år på denne gård. Bonden tog naturligvis sit pæne tøj på, da han skulle fotograferes.

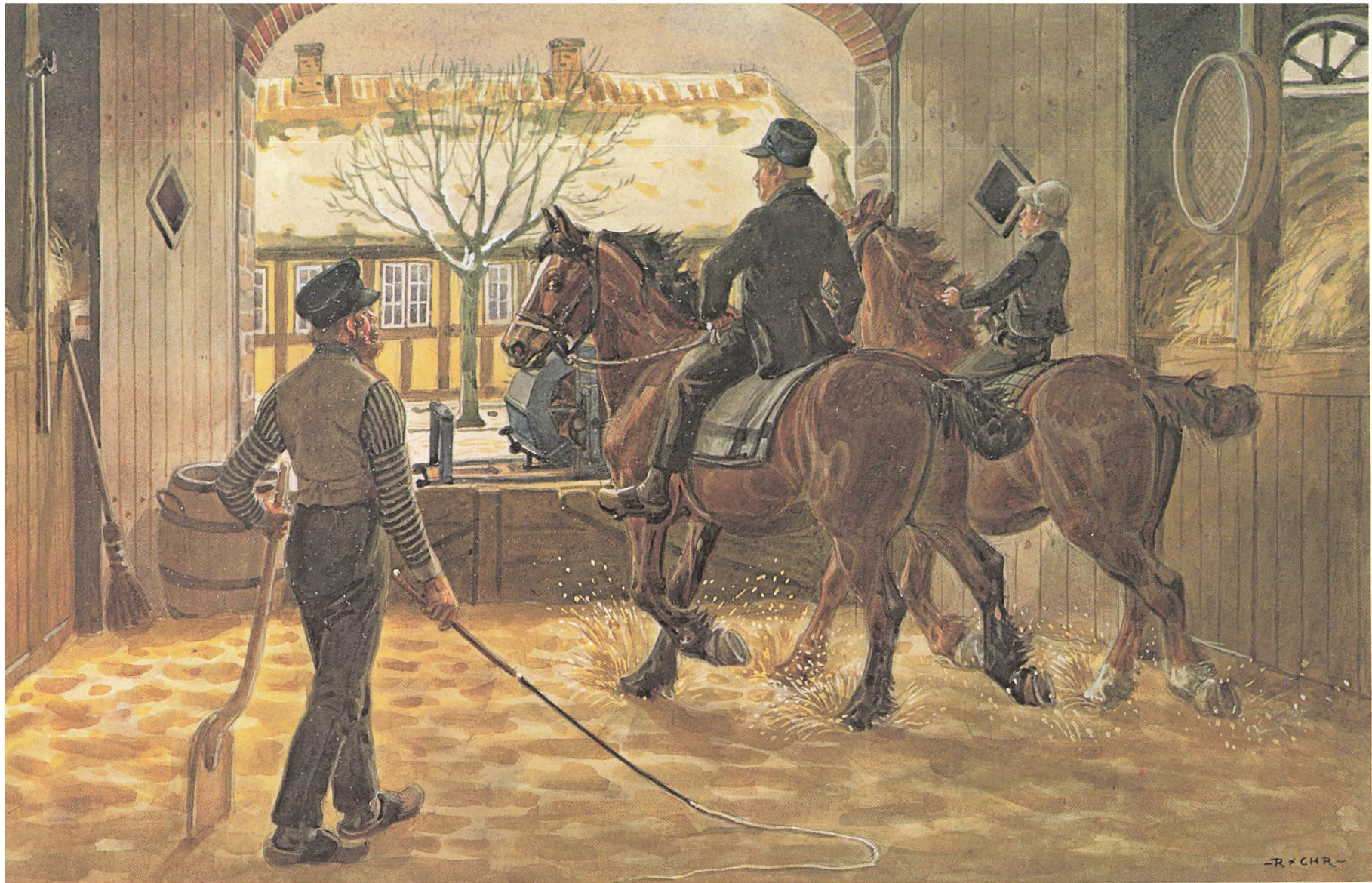

Kørning af byg

Når byggen var aftærsket, var en eller anden form for kørning, det vil sige fjernelse af stakken fra kærnen, nødvendig for at gennemføre rensningen.

Man havde forskelligt uformede jernredskaber til dette arbejde, og de blev betjent ved håndkraft. Man kunne dog også kørne byggen ved at drive heste rundt i det aftærskede korn. Hestekoene havde da samme virkning som jernredskaberne.

Det er en gammel erfaring, at stakken er mest skør i frostvejr, så ved at lade os se det snedækkede tag på huset i baggrunden understreger maleren, at tidspunktet for arbejdet var rigtigt valgt.

Køerne drives på græs om foråret

Den dag, da dette kunne ske, var ventet med længsel. Dyrene havde ofte lidt nød på grund af for små foderbeholdninger, som dengang bestod af hø, halm og kærne. Rodfrugter fandtes ikke, og indkøb af foder var utænkeligt.

Et syn, som det billedet viser, var almindeligt: Dyrene var stærkt svækkede, enkelte måtte ligefrem slæbes ud til græsningen, klovene var lange og ømme efter det lange staldophold. Halmen var delvis revet af tagene for dog at skaffe dyrene lidt at æde. En ond cirkel blev det til, fordi halm fra den kommende høst da skulle bruges til at lappe hullerne med i stedet for at indgå i foderbeholdningen. Kun en god høst kunne bryde denne onde cirkel.

Byhyrden med stav og horn står parat til at overtage ansvaret for dyrene.

Kreaturer på et overdrev

Store dele af gårdenes tilliggender lå udyrkede hen. Enten fordi de lå fjernt fra landsbyen eller fordi de var stenede og vandlidende, at de ikke kunne opdyrkes.

Disse arealer blev derfor kun udnyttet til afgræsning, og selv denne udnyttelse har ikke været særlig værdifuld, fordi plantebestanden var selvsået og vel overvejende bestod af ukrudt. Det har sikkert været almindeligt, at alle husdyr - kvæg, heste, svin og får - har hentet en del af sommerernæringen på overdrevet.

Byhyrden har med en hund til hjælp holdt orden på flokken.

Svin og kvæg i skoven

Hvor der hørte skov til en landsby, har den været fælleseje og er altså også blevet udnyttet i fælleskab.

Græsbevoksede lysninger kunne afgræsses af kvæget, mens svinene snarere har rodet i jorden efter olden, bog og agern og planterødder. Det har ikke været et særligt godt foder. I hvert fald blev oldensvinene flere år gamle, inden de var slagtetjenlige.

Alligevel har dyrene efter billedet at dømme befundet sig så godt, at et par tyre har haft kræfter til at afgøre et mellemværende.

Kvæget drives hjem om efteråret

Når kornmarkerne var rømmede, blev ”ævred opgivet”. Det vil sige, at alle hegn, der var sat op for at skærme de dyrkede agre for indtrængende husdyr, blev brudt ned, så der blev fri adgang også til kornjorderne, hvor ukrudt og fremspiret spildkorn kunne give nogen græsning.

Da der på den måde blev frit spillerum over markerne og dyrene ofte kom i godt huld i løbet af efteråret, kunne det blive nødvendigt at bruge heste for at samle husdyrene til indbindingen.

Kvæget drives over ild

Meningen med denne foranstaltning var at beskytte dyrene mod kvægpest, idet man havde den forestilling, at ilden virkede som et rensende element.

Ved at samle kvæget i en hulvej og sørge for tilstrækkelig mange drivere, kunne man tvinge flokken frem mod bålet. Undvigelse til siderne blev straks standset og at vende om var der ikke plads til på grund af presset bagfra. Der var ikke anden udvej for kvæget, end at springe over ilden.

Dragning af nyild

Man har nok erfaret, at foranstaltninger som at drive kvæget over ild, ikke havde en fuldstændig sikker virkning. Kvægpest kunne alligevel opstå. Årsagen kunne da være, at man ikke havde båret sig rigtigt ad i hele forberedelsesarbejdet.

For eksempel var det uden virkning, hvis ilden blev antændt med tændstikker eller gløder fra arnen. Den skulle være nydragen, det vil sige fremkaldt ved gnidning eller på anden måde. Der har ganske givet også været bestemte forskrifter, der skulle følges her for at give ilden den rigtige kraft.

Den næsten andagtsfulde alvor, der er over tilskuerens ansigter, fortæller, hvor betydningsfuld man fandt denne stund.

Bytyren synes

Det var almindeligt, at en landsby havde fælles tyrehold, og tyren blev da opstaldet hos den gårdmand, der ville tage den til billigste pris. Han fik så en afgift fra de andre til betaling af foder og for den ulejlighed han havde, når de andre kom med køer til bedækning.

Til gengæld skulle han så sørge for, at tyren hele tiden var i tilfredsstillende stand. Derfor blev den omhyggeligt synet en gang eller to om året. Samtidig blev afgiften erlagt i form af naturalier, fortrinsvis korn.

Der har naturligvis været bestemte regler for hele dette mellemværende, så det kunne virke rimeligt for begge parter.

Der er ingen tvivl om, at manden, der står ved tyrens hoved, er den gårdmand, som har tyren opstaldet. Han ser ud til at være tilfreds, mens de tre, der står bag dyret, virker noget skeptiske.

Ornegilde

Nogle steder var der fælles ornehold. Når ornen skulle udskiftes på grund af alder eller uheldige egen-skaber samledes bymændene for at drøfte denne vigtige sag. Og når snakken går, bliver ganen tør, men øl og brændevin har da også sikkert gjort det lettere at nå frem til en afgørelse. På den anden side førte beværtningen ofte med sig, at det bagefter kunne være vanskeligt at huske, hvilken beslutning der i grunden var truffet.

Det indtegnede vers lyder:

”Vor Orne, der gjorde god Tjeneste og gavn,
skal sættes af Lavet og miste sit Navn.
Vi, uden at skamme os, gør det ved Bord.
Vorherre gav Mennesket den Ret i sit Ord.
Og Herskabet aldrig sig satte imod,
Vi holdt den Orne, vi kaldte den god.”

Studedrift i Jylland

Gennem hele middelalderen og langt op i 18-hundredtallet var der fra Jylland en stor eksport af levende kreaturer, fortrinsvis stude. Der nævnes så høje tal som op imod 100.000 stk. pr. år.

Den enkelte studehandlers opkøb samledes i efterhånden større og større drifter på vejen ned gennem landet til det "holstenske". Det vil sige markederne i Itzehoe, Husum og så langt ned som Hamborg. Hvil og overnatning skete ved de kgl. privilegerede kroer, der lå som perler på en snor langs ruterne.

I litteraturen findes mange, og ofte meget spændende beretninger, om det leben, der udfoldede sig i forbindelse med denne trafik.

Kvægbesætning på en sjællandsk herregård

På dette og de to følgende billeder er forsøgt fastholdt et indtryk af nogle af de husdyr, der fik betydning i avlsarbejdet indtil begyndelsen af dette århundrede.

Avlsarbejdet med den røde danske malkeko begynder med Kongepræmietyren fra 1852 og 1854. Den står til højre i billedet. Den nævnes altid som "Kongepræmietyren fra Gunderslevholm". Tyren til venstre i forgrunden har vi også navn på. Den hedder "Bakkebølle II", og blev præmieret ved landmandsforsamlingen i Nykøbing F. i 1872. Herregården "Juellinge" danner billedets baggrund.

Korækken bagved tyrene fortæller, at man på det tidspunkt ikke var formalister.

Besætningen på en jysk bondegård

Dette billede viser et almindeligt træk fra den tid, når der var gæster i gårde. Dyrene er trukket ud på gårdspladsen til syning og mønstring. Også her kan enkelte dyr navngives. Således den røde hoppe i midten. Den hed Thora, og fik 1. præmie i Aarhus i 1866. Den sortbrogede ko i forgrunden til højre fik kongepremien i Horsens i 1861. Tyren bagved og den gråskimlede hingst i forgrunden til venstre blev begge prisbelønnede ved en udstilling i Paris i 1856.

Præmierede dyr omkring år 1900

I midten ser vi den navnkundige jyske hingst Aldrup Munkedal. Tyren til venstre er Sultan fra Sdr. Elkjær, og tyren til højre er Kong Hans fra Søren Sørensens fødegård i Oldrup. Det er den ene af tvillingegårdene i baggrunden.

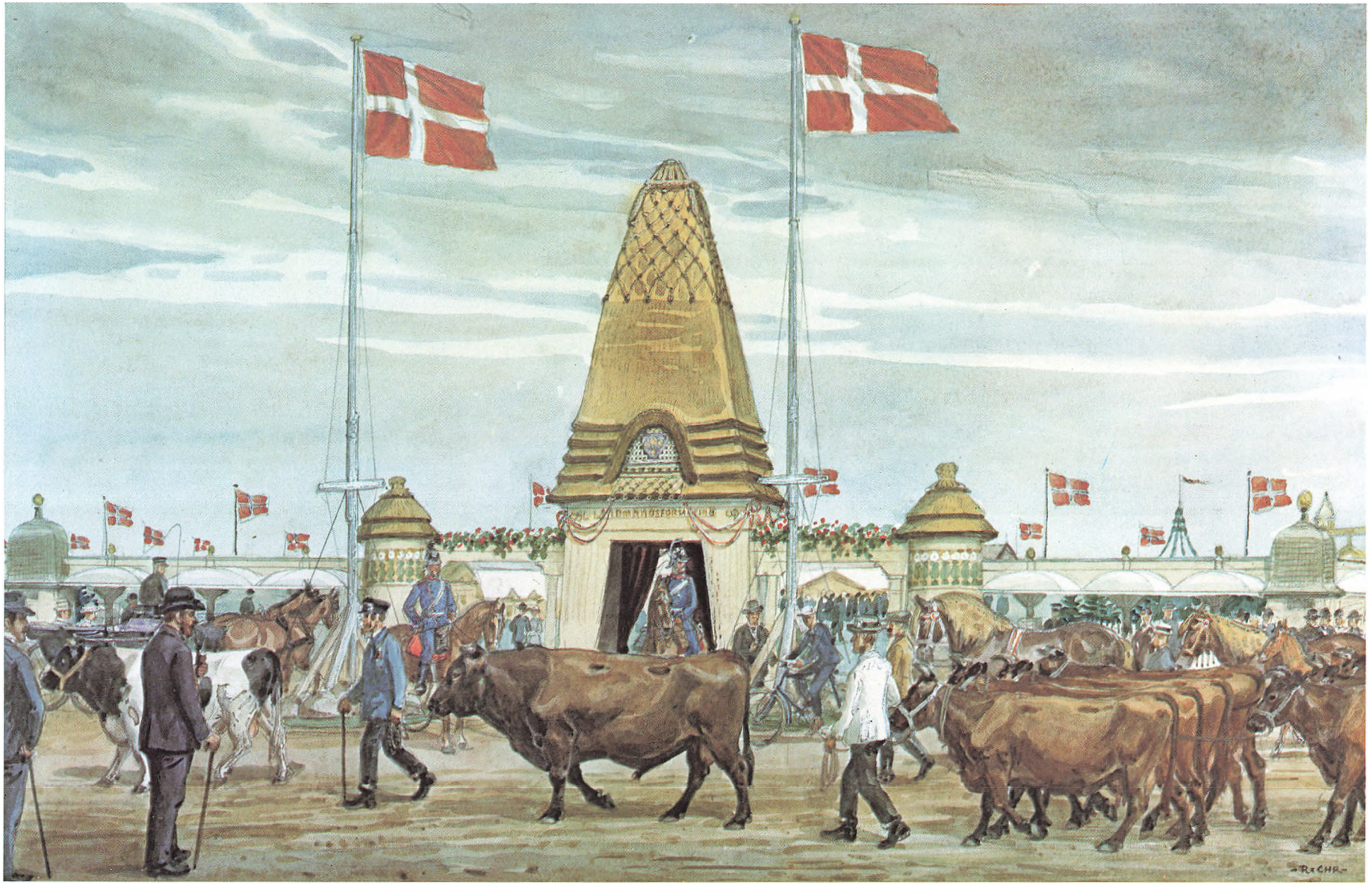

-RXCHR-

Portal på dyrskueplads

I sidste fjerdedel af 18-hundredtallet, der især er karakteriseret ved landbrugets omlægning fra korn dyrkning til produktion af smør og flæsk, dannedes landet over foreninger til varetagelse af landmændenes faglige interesser. Indenfor bondebruget blev det til landboforeninger, mens de mindre jordbrugere samledes i husmandsforeninger.

En vigtig opgave for disse foreninger var afholdelse af et årligt dyrskue. Derudover blev der holdt større skuer for en hel landsdel, hvor man bestræbte sig for, som billedet viser, at skabe et markant sceneri. De afbillede dyr er ikke navngivne.

Brygning af øl

Husmoderen på en gård var tillagt et stort arbejde og et betydeligt ansvar. Udover at sørge for den daglige rengøring og madlavning, skulle hun sørge for, at der altid var forråd af øl, brød, lys, slagtevarer, uld- og hørvarer m.m.

Samtidigt skulle hun sørge for, at de unge piger, hun havde i sit brød, blev grundigt oplært i disse mange færdigheder. Det var hendes ære, at de unge piger, hun havde oplært, fik ord for at magte alle disse ting.

Her ses nu en scene med ølbrygning med gruekedel, gæringskar og ølfade, og som man ser, er alle hjælpemidlerne - småredselskæder blev det kaldt - af træ.

Bagning

Brødbagning var ikke en dagligdags foreteelse. Der blev bagt for en uge eller mere ad gangen. Hver gård havde sin bageovn, ofte bygget ind i ydervæggen, så dens buede bagside kunne ses som en slags udbygning.

Samtidigt med at dejen blev æltet, sat til hævning og senere formet til brød, blev ovnen varmet op eller "ildnet", som man kaldte det. Og når erfaringen sagde, at den rigtige temperatur var nået, blev aske og gløder raget ud mod siderne, hvorefter brødene kunne anbringes i midten. I det første brød blev stillet et lys, så man kunne se at anbringe de følgende brød rigtigt.

Et holstensk mejeri

Mejeribruget på gårdene var oprindeligt meget primitivt. De flade mælkeskåle, hvor fløden skulle afsættes, blev stillet op på hylder under loftet. Her var temperaturen sikker meget passende til fremme af flødeafsætningen, men risikoen for forurening var meget stor, hvilket især var til skade for smørfremstillingen. Når fløden var afsat, løsnedes flødelaget ved at stryge en finger langs fadets rand, hvorefter den kunne blæses af.

Forbedringer af denne arbejdsgang kom fra Holsten og bestod først og fremmest i, at hele arbejdet blev henlagt til et særligt rum, der kunne holdes rent og friskt. Også i dette system brugtes mælkefade til flødeafsætning, men fløden blev skummet af med en særlig ske. Fløden blev derefter hældt i kærnen, der blev betjent med håndkraft. I baggrunden ses truget, hvor smørret blev æltet.

Hele arbejdet blev oprindeligt varetaget af kvinder, - også kærningen. Her har maleren imidlertid sat en mand til at betjene kærnen, og det lader han få en vigtig konsekvens for udviklingen i mejeribruget.

Mejeri med hundekærne

Når en mand bliver sat til et uvant og ensformigt arbejde, - og da nok især hvis det er kvindearbejde, - prøver han at frigøre sig for det, ved at opfinde et eller andet, der kan erstatte ham.

Her har han bygget et stort hjul, der kan drejes rundt af en hund, der løber inde i det. Når det så med aksler og udvekslinger forbindes med kærnen, kan den arbejde uden hans hjælp.

En pudsighed synes vi, men alligevel et trin i mejeribrugets mekanisering.

Det første andelsmejeri

Det næste skridt i udviklingen, var oprettelsen af verdens første andelsmejeri. Det havde som forudsætning, at centrifugen var opfundet, hvilket skete her i Danmark i 1878.

Initiativtageren til mejeriets oprettelse var J. Stilling-Andersen, som havde været elev på Tune Landbo-skole i 1880-81. Skolen havde i disse år en sommerskole for mejersker. Til deres undervisning var indrettet et mejerilokale med de fornødne hjælpemidler, og nogle nabogårde leverede mælk, som blev forarbejdet af mejerskerne.

Dette var, har J. Stilling-Andersen senere berettet, hans inspiration. Allerede året efter, i 1882, fik han tilslutning til at oprette mejeriet i Hjedding ved Ølgod. Her ses han nu med hvidt forklæde foran den beskedne mejeribygning. Manden ved hushjørnet er mejeriets formand, Niels Kristensen.

I den følgende snes år skabtes lignende virksomheder i så stort tal, at hvert sogn snart fik sit mejeri.

Det første andelssvineslagteri

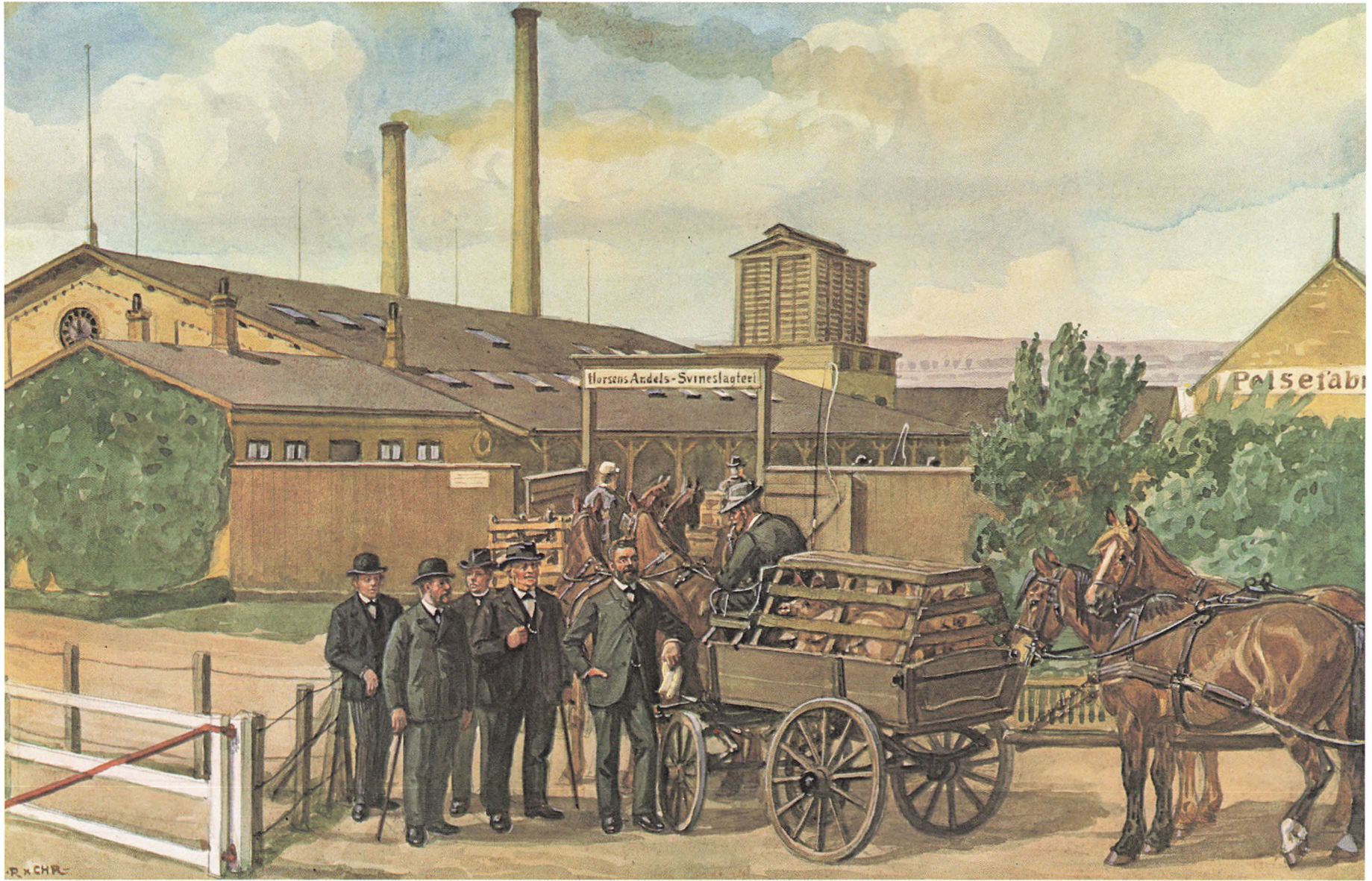
Fællesvirket - som andelsmejeriet var udtryk for - fremkaldte snart initiativer på andre felter, således også indenfor svineproduktionen.

Indtil den tid var svineproduktionen af meget begrænset omfang, og eksporten af svinekød skete overvejende som store levende svin til det tyske marked.

Imidlertid havde det engelske marked påkaldt sig opmærksomhed, men her ønskede man mindre svin, leveret slagtet. For at kunne opfylde krav om kvalitet og ensartethed måtte man imidlertid råde over store mængder af svin, og man måtte af samme grund oparbejde dem på eet sted. Således blev der også her grundlag for et fællesvirke.

Det blev realiseret med oprettelsen af Horsens Andels Svineslagteri i 1886. Initiativtageren var forstanderen på Gedved Seminarium, P. Bojsen. Han ses her som midterfigur i billedet.

Det var langt fra alle danske bønder, der var trygge ved et sådant foretagende. Således kan nævnes, at selv gårde på 50 - 60 tdr. land ofte kun forpligtede sig til at levere nogle få svin pr. år. Det varede dog ikke længe, før landet blev dækket med andelssvineslagterier med godt og vel et i hvert amt.

Bystævne

I ældre tid lå landsbyens styrelse og afgørelse af fælles anliggender hos forsamlingen af bønder med oldermanden som formand. De samledes på bystævnet, hvor hver mand havde sin plads markeret med en sten, hvori mandens initialer var indhuggede.

I midten sad oldermanden med sine værdighedstegn: Byhornet, hvormed der blev indkaldt til stævne, og karvestokken, hvorpå der med indsnit blev holdt regnskab med den enkelte mands forsømmelser, idet der for eksempel var bøde for at møde for sent.

Bøderne kunne sædvanligvis betales med naturalier. Som betalingsmiddel var øl og brændevin godkendt og meget anvendt. Det ser ud til på billedet, at bøderne blev fortæret på stedet. Men det normale var, at de blev brugt ved et ordentligt gilde.

Kvinderne og børnene var tilskuere og tilhørere på afstand. For drengene gjaldt, at de på den måde fik en vis indlevelse i at indtage pladserne i bystævnet, når deres tid kom.

Møggilde

Billedet angives at stamme fra Falster, men også andre steder har man nok kunnet lave en fest ud af møddingens tømning.

Der ser ud til at være en vældig arbejdsglæde, og det er da ikke sært, når den belønnes med både brændevin og spillemandsmusik.

Smedegilde

Smeden var en vigtig person i landsbyens liv. Mens mange af dagliglivets hjælpemidler af træ kunne forarbejdes hjemme, måtte der en fagmand til, når der skulle arbejdes med jern.

Betalingen for smedens arbejde blev erlagt én eller to gange om året og som regel i naturalier.

Smedien var et godt samlingssted for mændene, især om vinteren, hvor essens lys og lunhed var så tiltrækkende. Her kunne spørges nyt, erfaringer udveksles og meninger diskuteres.

I en vis udstrækning var smeden også landsbyens "kloge mand", som blev rådspurgt i tilfælde af sygdom i besætningen, og han var da også mand for at ordne en smertende tand.

Bindestuen

Dette billede er tydeligvis en illustration til Blichers ”E Bindstouw”.

Vi har de syngende og fortællende piger og karle omkring langbordet med tråden til bindehosen lagt op over knagerne i loftet, og gammelfar i krogen ved bilæggerovnen.

-P×CHR-

Husflid

Denne scene kunne man godt kalde: Hyggeaften på en gård. For selvom hver og en er optaget af et arbejde, ånder der hygge, fred og tryghed ud af billedet.

For bordenden sidder husbond og læser højt, mens karlen på bænken arbejder med udskæring af et manglebrædt, der var en almindelig fæstegave. Foran bordet er et par piger og andenkarlen i gang med kartning af ulden. I midten af billedet sidder madmor ved rokken og spinder de små ruller til tråd. Gammelmor til højre vinder tråden i nøgle, og gammelfar får lys fra den åbne arne til sin kurvefletning.

Sommer i by

Vinterens afslutning og forårets og sommerens komme er blevet fejret overalt, men alt efter gammel egnsskik på forskellig måde og til forskellig tid.

I visse områder tændte man Valborgblus den 30. april. Andre steder samlede man om Sankt Hans-bålet. Atter andre steder var det pyntede majtræ centrum og i mange egne red man sommer i by.

Der ligger nok et gammelt kultisk begreb i alle formerne, sådan som vi kender det fra Sankt Hans-bålet. I hvert fald gav det tryghed at være sammen, ligesom der da også var grund til at glædes over den groende tids komme.

Høstgilde

Når så høsten var i hus var der atter god anledning til at feste med spisning og dans.

Det er også en egnesskik, der er vist på billedet her: Pigen eller pigerne, som bandt det sidste neg, må danse med det ved festen.

Tiendeudtagning af korn

Dette og de følgende tre billeder kan gives overskriften: Glimt af den sociale udvikling.

De fleste bønder var fæstere under en herregård, og en del af fæsteafgiften blev erlagt ved høst med en aftalt del af avlen. Det er egentlig ikke rigtigt at betegne denne ydelse som tiende, idet tiende var en afgift til kirken, men princippet for udtagningen var den samme.

Udtagningen skete under opsyn af ridefogeden og med en godsskriver som regnskabsfører. Det er vel tænkeligt, at bønderne prøvede på at vælge de mindste og dårligste neg. Men billedet viser, at ridefogeden afviser noget sådant. Negene blev så stillet for sig selv på ageren, og inden bonden kunne bjerge sin egen part, skulle det udtagne leveres på herregården.

Sædvanligvis blandede herremanden sig vel ikke i den sag. Men maleren har vel syntes, at han ville pynte på billedet, især når han blev anbragt på en smuk Knabstrupper.

Træhesten

Det er forståeligt, om bondens afhængighed af herremanden og ridefogeden, således som den kom tilkende ved tiendeudtagningen og ved afvikling af hoveripligten, kunne give anledning til utilfredshed og måske lydighedsnægtelse.

Det var da herremandens ret at straffe opsætsighed. Han havde hals- og håndsret over bønderne ifølge en lov fra 1536. Først med grundloven af 1849 bortfaldt denne ret. Straffen kunne være hensættelse i fængsel eller det barbariske ridt på træhesten. Belastningen kunne varieres med stenvægte på fødderne.

Bønderne har sikkert været udkommanderet til at overvære afstraffelsen, så den kunne dæmpe oprørstendenser hos andre.

Maleren har henlagt scenen til herregården Tjele.

Grundstenen til Frihedsstøtten nedlægges

Fællesdriften af jorden, fæste- og hoverisystemet, stavnsbindingen og herremandens hals- og håndsret virkede sammen til at stoppe al fremdrift og fremskridt blandt bønderne.

Det blev til Danmarks lykke, at der blandt herremændene fandtes en del, der indså, at hele systemet måtte ændres for landets og for bøndernes skyld.

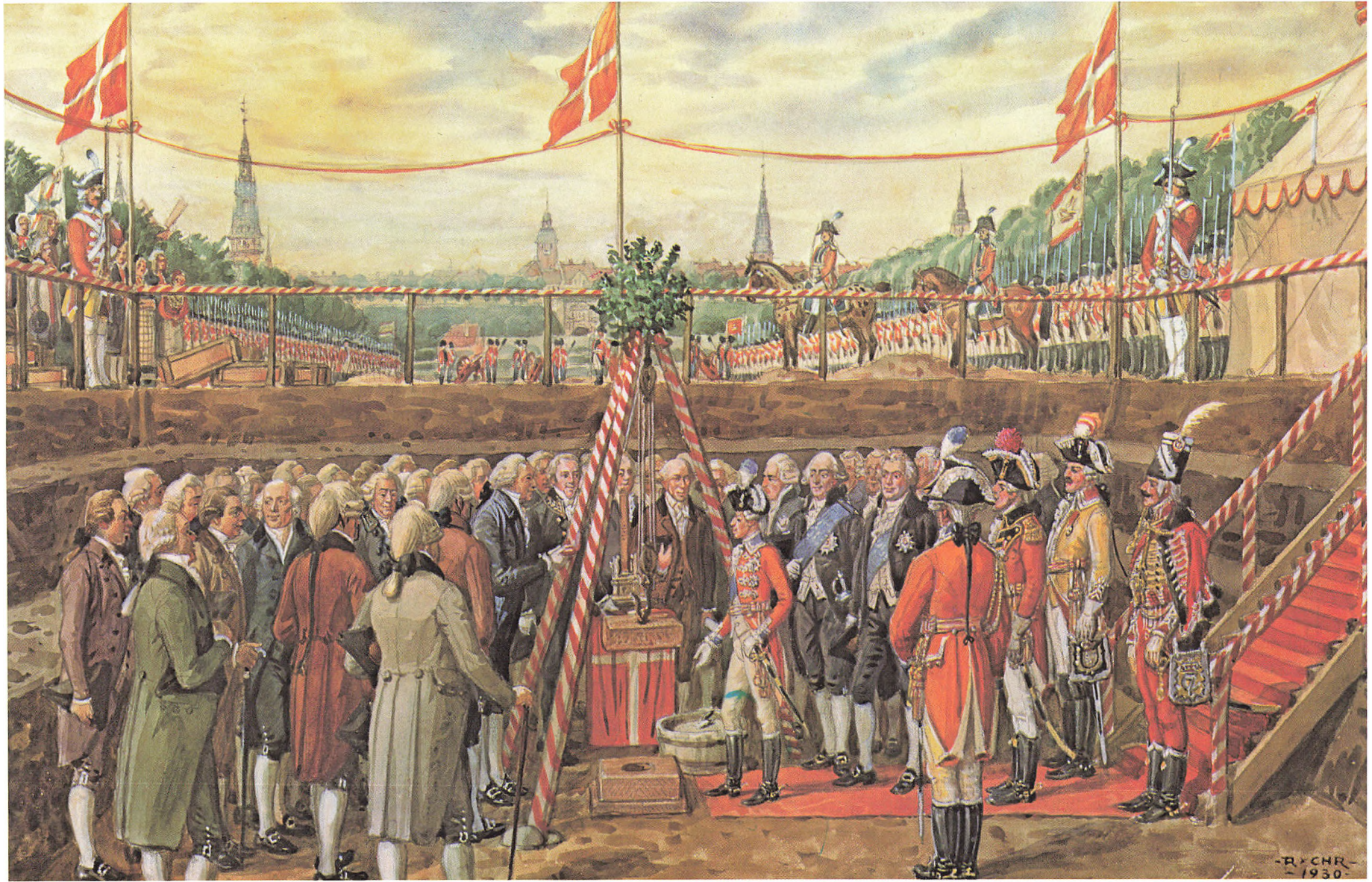
De fandt forståelse for deres tanker hos den faktiske regent, kronprins Frederik, der nedsatte en landbokommission, hvis arbejde resulterede i de store landboreformer i 1788. Den første og mest direkte handling var ophævelsen af stavnsbåndet.

Til minde om denne, formentlig Danmarks største sociale reform, rejstes Frihedsstøtten med grundstensnedlæggelsen i 1792.

Her ser vi da kronprins Frederik foran statsministeren A. G. Moltke og Chr. D. Reventlow, der var den ledende i landbokommissionens arbejde. Bagved står juristen Chr. Colbjørnsen, der som kommissionens sekretær havde hovedæren for det hurtige og dybtgående reformarbejde.

Det er den senere forstander for Næsgård Agerbrugsskole, professor Chr. Olufsen, der overrækker det skrin, der blev indmuret i sokkelen.

Repræsentanter for bønderne står dog endnu noget i baggrunden.

Optog forbi Frihedsstøtten

Hundredårsdagen for stavnsbåndets løsning blev fejret dels ved en stor landbrugsudstilling i København og dels ved kransenedlægning ved Frihedsstøtten.

Ministeriet og ledende embedsmænd anførte processionen fulgt af den tids ledere indenfor landbruget.

Da landbo- og husmandsforeningerne ikke på dette tidspunkt var organiserede i samvirksomheder, var landbrugets ledere at finde i Det kgl. danske Landhusholdningsselskab og på Den kgl. Veterinær og Landbohøjskole.

Vi ser da her med kransen Landhusholdningsselskabets sekretær, forstander I. C. la Cour, Lyngby Landboskole fulgt af selskabets præsidium: Docent N: J. Fjord, godsejer Edw. Tesdorpf og lensgreve Dannekjold-Samsøe. I yderrækken genkendes prof. Bernhard Bang, og professor Th. Segelcke fra Landbohøjskolen og længere tilbage i lys frakke J. Jensen, konsulent for den jyske hesteavl.

Rasmus Christiansen

Om Rasmus Christiansen oplyser Weilbachs Kunstnerleksikon, at han blev født den 13. februar 1863 og døde den 11. november 1940.

Efter en omtale af hans uddannelsesforløb, hans samarbejde med flere af datidens kendte malere og hans rejser sammen med dem og alene hedder det: Rasmus Christiansens kunst omfatter arbejder indenfor dyremaleri, figurmaleri, portrætkunst, landskabsmaleri med dyr som staffage samt det som han selv, halvt i spøg, halvt på trods, kaldte erhvervsmaleri. Herunder indbefattede han sine mange, navnlig i tiden 1900-20 udførte landbohistoriske billeder til anskueliggørelse af dansk bondeliv i det 18. og 19. århundrede. Han havde et ualmindeligt dybtgående kendskab til klædedragter og levevis i svundne tider og holdt sig i nøje kontakt med denne viden også hvor han komponerede frit.

Søren Sørensen

Søren Sørensen blev født i 1879 i Oldrup ved Odder, og han døde i København i 1959.

Han arbejdede som medhjælper indenfor landbruget, bl.a. på Tune Landboskole, hvor han var 9 mdr. 's elev i 1900-01. Herfra rejste han til Landbohøjskolen, hvorfra han dimitteredes som landbrugskandidat i 1903. Året efter tog han udvidet eksamen i landbrugets plantedyrkning. Han var derefter lærer på Vestbirk Højskole i et par år, hvorefter han blev konsulent, først i Vejle Amts Landboforening og senere i Horsens Landboforening. Han studerede et årstid ved Landbohøjskolen i Halle i Tyskland og var fra 1915-19 direktør for Danske Landboforeningers Frøforsyning. Han blev derefter Danmarks landbrugskonsulent i USA 1919-27, i England 1931-40 og igen i USA i 1945-48.

Han havde sæde i flere udvalg, der på internationalt plan arbejdede med landbrugs- og handelsproblemer. Hans betydelige forfatterskab omfattede de samme emner samt historiske udredninger fra f.eks. det første andelssvineslagteri i Horsens.

Billedfortegnelse:

	side
Stenrydning	9
Bymændene drager på forårsarbejde . .	11
Hjulplov med 6 stude	13
Hedepløjning med køer	15
Såning med hånd	17
Tørveskær i Vildmosen	19
Høbjærgning	21
Kornhøst	23
Strygning for kålen	25
Det sidste læs køres hjem	27
Tærskning af raps	29
Tærsketromlen	31
Kørning af byg	33
Kørerne drives på græs om foråret	35
Kreaturer på et overdrev	37
Svin og kvæg i skoven	39
Kvæget drives hjem om efteråret	41
Kvæget drives over ild	43
Dragning af nyild	45
Bytyren synes	47
Ornegilde	49
Studedrift i Jylland	51

	side
Kvægbesætning på en sjællandsk herregård	53
Besætningen på en jysk bondegård	55
Præmierede dyr omkring år 1900	57
Portal på dyrskueplads	59
Brygning af øl	61
Bagning	63
Et holstensk mejeri	65
Mejeri med hundekærne	67
Det første andelsmejeri	69
Det første andelssvineslagteri	71
Bystævne	73
Møggilde	75
Smedegilde	77
Bindestuen	79
Husflid	81
Sommer i by	83
Høstgilde	85
Tiendeudtagning af korn	87
Træhesten	89
Grundstenen til frihedsstøtten nedlægges	91
Optog forbi frihedsstøtten	93